

Hermann Róbert

Kossuth, a parlamenti diktátor

Amikor Kossuth 1848. október 7-én visszatért alföldi toborzóújáról Budapestre, a magyar fővárosba, alapvetően megváltozott helyzetet talált. E változásnak politikai és katonai oldalai egyaránt voltak. Politikai szempontból két fontos változás is történt. Egyrészt, Batthyány Lajos gróf, miniszterelnök október 2-án végleg beadta lemondását a miniszterelnöki tisztről, s V. Ferdinánd király ezt el is fogadta. Ennek következtében történt a második változás. Az uralkodó, az általa szeptember 25-én a magyarországi fegyveres erők főparancsnokává kinevezett Lamberg Ferenc altábornagy szeptember 28-ai halálhírét véve, s Batthyány lemondását felhasználva, október 3-án feloszlatta a magyar országgyűlést, és Josip Jellasics horvát bánt nevezte ki Magyarország teljhatalmú királyi biztosává és az ország fegyveres erőinek főparancsnokává. Ez a lépés jelentette a Magyarország elleni nyílt katonai ellenforradalom kezdetét. Október 4-5-én Theodor Baillet de Latour gróf, tábornagy, cs. kir. hadügyminiszter egymás után küldte meg a magyarországi cs. kir. főhadparancsnokoknak és várparancsnokoknak, valamint a szomszédos tartományokban állomásozó katonaság parancsnokainak a magyar kormányzat elleni nyílt fellépésre vonatkozó parancsait. Jellasics kinevezése önmagában is felért egy provokációval, s azt mutatta, hogy a Ma-

gyarországgal kapcsolatos bécsi elképzelések közül a nyílt katonai fellépés hívei jutottak uralomra.

A másik változás katonai jellegű volt. Kossuth második alföldi toborzóútja idején, 1848. szeptember 29-én a dunántúli magyar hadsereg a Velencei-tó északi partján Pákozdi és Sukorói térségében megütközött Jellasics hadseregével, s egy védelmi csatában megállította azt. Jellasicsot őszintén meglepte a magyar ellenállás (nem kevesebb történt, mint hogy egyaránt az uralkodó iránti hűségüket hangoztató cs. kir. csapatok lőttek cs. kir. csapatokra), félbeszakította a támadást, s a két fél háromnapos fegyverszünetet kötött. Jellasics ennek lejtártát be nem várva, hadseregének élelmezési nehézségei miatt október 1-jén elhagyta állásait, s megindult Győr felé. A magyar hadsereg óvatosan üldözte a még mindig túlerőben lévő horvát sereget.

Latour Jellasics megerősítésére csapatokat akart küldeni Bécsből, ám ezek egyike október 6-án felmondta az engedelmességet. Ezen a napon újabb forradalom tört ki Bécsben, amelynek áldozatul esett Latour is. Jellasics így támasz nélkül maradt, ezért gyors ütemben elhagyta az országot. Egy nappal a bécsi forradalom előtt, illetve után, a dunántúli magyar erők két részletben október 5-én Tácsnál, Fejér megyében, illetve 7-én Ozoránál, Tolna megyében meg-

adásra kényszerítették Jellasics egyik mellékoszlopát, s ezzel 9000 ellenséges katona került magyar fogságba. Október közepéig a Dunántúl egésze ismét magyar kézre jutott, s sikerült biztosítani a nyugati országrész legfontosabb várait és erődjeit, Komáromot, Lipótvárt és Eszéket is. Az október 3-ai királyi manifesztum híre - Jellasics menekülésének pillanatában - elősegítette, hogy a volt cs. kir. tisztek többsége vállalja a magyar ügy további szolgálatát. A bécsi forradalom pedig a lehető legjobbkor jött, hiszen hetekre megbénította a kibontakozó katonai ellenforradalom „agyközpontját”.

A Budapestre visszatérő Kossuth október 7-én az október 3-ai uralkodói manifesztum törvénytelenességéről tartott nagy beszédet a képviselőházban, s ennek hatására a magyar országgyűlés törvénytelennek nyilvánította azt. Az országgyűlés feloszlata a hatályos magyar törvények alapján valóban törvénytelen volt, hiszen az 1848. évi IV. törvénycikk értelmében az előző évi számadás és a következő évi költségvetés elfogadása előtt nem lehetett feloszlanni, s az 1848. évi III. törvénycikk értelmében a feloszlathoz a Budapesten székelő magyar miniszterek valamelyikének ellenjegyzése kellett volna. Márpedig az október 3-ai manifesztumot az önmaga kinevezését Bécsben ellenjegyző Récsey Ádám báró ellenjegyezte.

A bécsi forradalom híre csak október 7-éről 8-ára virradó éjjel érkezett meg Budapestre. Ennek megérkezése után Kossuth arra törekedett, hogy a Jellasi-

csot üldöző magyar hadsereg mielőbb fegyveres segítséget nyújtson a Jellasics és a Bécsből kiszorított helyőrség által körülvett császárvárosnak. Miután Batthyány lemondása után az ország végrehajtó hatalom nélkül maradt, ezt a kérdést is rendezni kellett. A helyzetet azonban megoldotta, hogy Batthyány távozása után előbb ideiglenesen az Országos Honvédelmi Bizottmány gyakorolta a végrehajtó hatalmat, s természetes megoldásnak tűnt, hogy továbbra is ez a testület töltsen be az ideiglenes kormány szerepét.

Kossuth a képviselőház október 7-ei ülésében csak egy futó célzást tett arra, hogy az országgyűlésnek majd intézkednie kell a végrehajtó hatalomról; de az ülés fő tárgya az volt, hogy a ház nyilvánítsa törvénytelennek az országgyűlést feloszlató október 3-ai királyi manifesztumot. Hiszen ez volt a jogi alapja annak, hogy az egyáltalán intézkedhessen a végrehajtó hatalomról. Az október 6-ai bécsi forradalom hírének megérkezése után nyilvánvalóvá vált, hogy az október 3-ai manifesztum végrehajtására nem lesz erő. Kossuth tehát az október 8-án reggel 10 órakor tartott ülésben javasolta, hogy a képviselőház a végrehajtó hatalmat ruházza az OHB-ra, olyan módon, hogy három tagját bízják meg ennek gyakorlásával, míg a többiek feladatait e triumvirátus határozná meg. A képviselőház közhelyességgel fogadta az indítványt, majd Zákó István Bács megyei képviselő javaslatára, az OHB elnökévé választotta Kossuthot.

A kérdés az volt, kik legyenek a végrehajtó hatalmat ténylegesen gyakorló triumvirátus tagjai. Ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke javasolta, hogy a képviselőház bízta Kossuthra a bizottmány belső rendezését. Kossuth Nyáry Pált javasolta a triumvirátusba, Nyáry Pázmándyt, Madarász László pedig - korábbi politikai ellentétük dacára - Szemere Bertalan volt belügyminisztert, akit október 3-án választottak be a bizottmányba.

Pázmándy kijelentette, hogy ő, mint a képviselőház elnöke, nem tartaná helyesnek a törvényhozó és a végrehajtó hatalom személyében történő összekapcsolását. (Pedig Pázmándy Kossuth távollétében a bizottmány egyik legaktívabb tagja volt.) Javasolta viszont Nyáryt és Perényi Zsigmond bárót a triumvirátus tagjaivá. Nyáry azt indítványozta, hogy az OHB tartsa meg eddigi szerkezetét, csupán Kossuthot válasszák elnökévé. Pázmándy kitartott előző javaslatára

mellett. Ez ugyan általánosabb volt, mint a Kossuth által előterjesztett, de majdnem ugyanolyan kiterjedt jogkört biztosított az OHB elnökének, A továbbiakban már Kossuthon múlt, a feladatok milyen megosztására sikerül rábírnia a bizottmány tagjait. Kossuth érzekelte, hogy a tagok közé kiszemelt Nyáry nem lelkesedik a triumvirátus gondolatáért, s a képviselőház aligha tudna dönteni a felvetődött nevek között. Így elfogadta a Pázmándy által javasolt szerkezetet. Kossuthot tehát egy kollegiális (tehát a tárcákat el nem osztó) kormány elnökévé választották, s ezzel az ország első számú vezetője lett.

Kossuthnak először 1848. szeptember 11–12-én adatott meg ez a lehetőség, azonban akkor nem volt törvényes lehetősége arra, hogy miniszterelnök legyen, hiszen nem várhatta a nádori, s főleg a királyi megerősítést. Október 8-ára az áprilisi törvények nyújtotta keretek szabályos kitöltése lehetetlenné vált, hiszen az uralkodó az október 3-ai manifesztummal nyilvánvalóvá tette, hogy Jellasics katonai diktatúrájával vagy az 1848 tavasza előtti állapothoz kíván visszatérni, vagy valamilyen más, nem alkotmányos kormányzás áll szándékában. A magyar országgyűlés tehát három dolgot tehetett:

1. elfogadja a manifesztumot, s eloszlik;
2. forradalmi térre lép;
3. a törvénytelenséggel szemben a törvényesség őreként lép fel, s az áprilisi törvényeket tekinti továbbra is működése jogalapjának; ugyanakkor nem ragaszkodik a törvényeket betűjéhez, hanem a kereteket az önvédelem szükségletei szerint alakítja.

Kossuth alkalmas volt mind a 2., mind a 3. típusú megoldás „vezénylésére”, de erős közjogi alapú gondolkodása, kompromisszumkereső, ugyanakkor a törvényeket kihasználható kereteknek, nem pedig mindenképp felett tisztelendő adottságoknak tekintő politikusi attitűdje alapján hozzá is a harmadik típusú megoldás állt közelebb. Nagy kérdés volt azonban, hogy az a politikus, aki sem az ellenzék, sem a Batthyány-kormány tagjaként nem tudott „csapatjátékosként” viselkedni, s amikor tehetette, a saját útját járta, képes lesz-e tudomásul venni, hogy az új ideiglenes kormány feje, de nem annak egyetlen tagja.

Kossuth mellől ugyanis ekkorra gyakorlatilag eltűntek a versenytársak. 1848. október 2. óta Magyarországon nem volt olyan politikus, aki a siker remé-

nyében léphetett volna fel vele szemben, akár a harmadik, akár más típusú megoldás képviselőjeként. Széchenyi egy hónapja a dóblingi elmeogyintésben tartózkodott, Eötvös József szeptember végén hagyta el az országot, Batthyány képviselői tisztéről is lemondott. Deák Ferencet annyi kétely gyötötte Magyarország ellenállási esélyeivel kapcsolatban, hogy még akkor sem vállalja félforradalmi-féllégális önvédelmi koncepció képviselőtét, ha habitusa alkalmassá is tette volna arra. Klauzál Gábor szintén visszavonult az ügyek intézésétől. Az OHB szóba jöhető tagjai közül Szemere Bertalannak nem volt olyan tábora sem az országgyűlésben, sem azonkívül, hogy Kossuthal szemben felléphessen. Madarász László csak egy szűk baloldali képviselőcsoport támogatására számíthatott. Az országgyűlési centrum tagjai pedig egyelőre még Nyáry Pálnak sem bocsátották meg a Batthyány-kormánnyal szemben játszott szerepét. A többiek, Sembery Imre, Patay József, Pálffy János, Perényi Zsigmond báró, Jósika Miklós báró és id. Pázmándy Dénes olyan szintelen tagjai voltak a közéletnek, hogy álmukban sem juthatott eszükbe a Kossuthal szembeni fellépés. Mészáros Lázár hadügyminiszter újonc volt a politikában.

Az új kormány ragaszkodott a törvényesség fikciójához, s például a törzstiszti és tábornoki kinevezésekre az „őfelsége utólagos jóváhagyása reményében” formula került. Ez lehetővé tette a nagy számban megürülő, illetve a hadseregszervezés miatt újonnan keletkezett katonai posztok betöltését, ugyanakkor jelezte a magyar fél kompromisszumkésztségét is az uralkodóra, illetve a magyar alkotmányra tett eskük között választani nem tudó tisztek számára.

Kossuth október 18-án - egy esetleges francia és angol közvetítési ajánlat híréből értesülve - a táborba ment, s immáron harmadik toborzóján kb. 10 000 főnyi, többségében nemzetőrökből és frissen felállított honvédszászlóaljkból álló erővel érkezett meg a lajtai táborba. A Lajtánál megtorpanó magyar főszereg katonai és politikai okokból egyaránt késlekedett a forradalmi császárváros megsegítésével. Kétszer is átlépte a határt, de mindkét alkalommal vissza is tért a Lajta jobb partjára. A Bécs alatt álló cs. kir. erők már Windisch-Gratz táboragy főszeregének beérkezése előtt túlerőben voltak, s Kossuthnak

minden ékesszólását latba kellett vetnie, hogy rávegye a sereg tisztikarát a Lajta immár harmadik átélépésére. Előtte még békekövetséget küldött herceg Windisch-Gratzhez. Október 30-án a tárgyalási ajánlatokat visszautasító Windisch-Gratz csapatai Schwechatnál fölényesen visszaverték a magyar támadást. A vereség egyetlen pozitív következménye az volt, hogy Kossuth végre kinevezhette a feldunai hadsereg parancsnokává az általa e posztra már korábban kiszemelt Görgei Artúrt. Kossuth a schwechati vereség után még másfél hétig a táborban maradt, s - Görgei kinevezése ellenére - ő gyakorolta a fővezéri teendőket. Kettőjük jó viszonyát jelzi, hogy nem sokkal Kossuth távozása után Görgei olyan levelet írt az OHB-nak, amelyben név nélkül ugyan, de határozottan utalt arra, hogy szükség lenne Kossuth diktatori megbízatására.

A Budapestre visszatérő Kossuthnak tucatnyi hadszervezési és utánpótlási kérdésről kellett naponta döntenie. A hadiesemények ugyanis más hadszíntereken sem alakultak szerencsésen. A szerb felkelést szeptemberben sem sikerült elfojtani, s a Bánság két legfontosabb eredje, Arad és Temesvár is felmondta az engedelmességet a magyar hatóságoknak. Az itt állomásozó magyar haderő azonban rövid időn belül egyenlő ellenfélnek bizonyult. Az év végére jelentősen sikerült visszaszorítani a szerb fölkelőket, s Aradot is laza ostromzár vette körül. Az erdélyi területeken szeptember végén bontakozott ki a román néplázadás, amelyet előbb csak a két román határhozrend, majd báró Puchner Antal, az erdélyi cs. kir. főhadparancsnok, is támogatott. Az erdélyi magyar csapatok november végére Erdély északnyugati határszélére szorultak vissza. A helyzet december közepén változott meg, amikor az észak-erdélyi csapatok parancsnokságát József Bem lengyel tábornok vette át. Bem támadásba kezdett, csapatai a karácsonyt már Kolozsvárott töltötték, majd az újév elejére egész Észak-Erdély magyar kézre került.

Kossuth és az OHB folytatták a Batthyány által megkezdett hadszervezői munkát. A törvényhatóságokba kormánybiztosokat küldtek ki, akik az újoncozás és a hadfelszerelés ügyeit intézték. Az ország gazdaságát a haditermelés szolgálatába állították. Az OHB kollegiális kormányként működött. Az alakulása óta alaposan kibővült terület

tagjainak többsége azonban nem végzett tényleges munkát. Az iratokon leggyakrabban Kossuth, viszonylag sokszor Nyáry Pál, Szemere Bertalan, Jósika Miklós, Madarász László keze vonásával találkoztunk. Sokkal ritkábban tűnik fel Semberly Imre, Perényi Zsigmond vagy Esterházy Mihály kézírása.

Az OHB működésében ugyan nem voltak jelentősebb fennakadások, de a szervezet belső rendezetlensége főleg Kossuth távollétei alatt érezte hatását. Hiszen a Délvidékről vagy Erdélyből érkező jelentésekkel kapcsolatban lehetőleg azonnal kellett intézkedni, s nem lehetett tudni, hogy a kiadott utasítások megegyeznek-e a lajtai táborban lévő Kossuth nézeteivel. Az OHB átszervezését az is indokolta, hogy Schwechat után nyilvánvalóvá vált: rövid időn belül aligha lehet békés megoldásra, s így királyi jóváhagyással történő kormányalakításra számítani, így az ideiglenes rendezés olyan módosítása tűnt kényszerűnek, amelyben a tárcákat felosztják az OHB tagjai, illetve más, a kormányzásba bevonandó személyek között. Technikai jellegű probléma volt, hogy az OHB tagjainak egy része - éppen a kollegiális kormányzat miatt - rendszeresen távol volt a parlament üléseiről.

Az OHB szabályos kormánnyá alakításáról, tehát a tárcák elosztásáról november 19-én indultak meg a tárgyalások. Kossuth beteg volt, s így írásban érintkezett a másik legfontosabb tényezővel, Szemere Bertalannal. Szemere november 19-én jelezte, igazából nagy hiány van rátermett emberekben. Utalt arra, hogy a tárcák elosztásánál figyelni kell arra, hogy minden bevett vallás tagjai arányosan legyenek képviselve; hogy a testületben legyenek főrendek, s legyenek erdélyiek. A legfőbb tisztázandó elvi szempontnak pedig azt tartotta: „alkunak van-e helye a dinasztával, vagy nincs-e semmi esetre?”. Technikai jellegű, de politikai következményekkel járó kérdés a tárcák elosztása is. Szemere a személyekre is javaslatokat tett, de a tárcák elosztására nem. Kossuth rövid válaszból kiderült, hogy magának tartja fenn a felügyeletet a pénz- és hadügyre, illetve a „politikai irányzatra nézve”. Nyáry Pálnak a hadfelszerelés és hadseregellátás ügyei, Szemerének az igazság, Madarásznak a bel-, Perényi Zsigmondnak a kereskedelem-, Vukovics Sebő kormánybiztosnak a közlekedés-, Teleki

Lászlónak a külügy jutott volna. A kultusztárcára két jelöltje is volt: Horváth Mihály csanádi püspök és Szent-Iványi Károly főispán. Kinevezendőnek tartott még négy nemzetőri kerületi főkapitány: Batthyány Kázmér grófort, főispánt és kormánybiztost, Ráday Gedeon főispánt, Beöthy Ödön főispánt és kormánybiztost és Károlyi György grófort.

Szemere úgy vélte, mivel Kossuth és Madarász között „soha nincs véleménykülönbség”, Kossuth javaslata lényegében önnön teljhatalmát jelentené. Ezért Madarász helyett Nyárynak javasolta adni a belügyi tárcát, s Pulszkyt a pénzügyit. Felhívta a figyelmet Pázmándyra is. Kossuth válaszában közölte: Nyáry a belügyi tárcát nem akarja vállalni, Pázmándy pedig egyiket sem. Újabb javaslatában Mészáros Lázárt meghagyta volna a hadügy élén, Teleki helyett Perényit javasolta a kül-, Vukovics helyett Beöthyt a közlekedés-, Pulszkyt a kereskedelemügy, s Horváth Mihály mellett Teleki Domokost a kultusztárca vezetésére.

Szemere érintkezésbe lépett Nyáryval, vállalja el a belügyet; ezt azzal a hozzáadással közölte Kossuthal: ha az új kormányban a belügyet „másnak engedem, (...) alkalmatlan voltomat írom alá”. Ezt Pázmándynak vagy Nyárynak megtenné, de Madarásznak nem. Kossuth javaslatával ettől függetlenül egyetértett, s a rendőri ügyeket átengedte volna Madarásznak. Kijelentette viszont: Madarász sem a bel-, sem az igazságügyet nem kaphatja meg. Kossuth azonban továbbra is ragaszkodott Madarász belügyministerségéhez, s Szemere figyelmét elterelendő, újabb személyeket javasolt a közlekedési és a hadügyi tárcák élére. Szemere újabb levelében két újabb kombinációt vázolt fel. Ezekben - Lónyay Gábor kivételével - csupa olyan személyiség szerepelt, akik Kossuth valamelyik javaslatában már előfordultak. November 26-ára kialakult Kossuth újabb javaslata, ebben Madarász már csak a rendőri és postaügyek vezetőjeként szerepelt. Problémát jelentett viszont, hogy Nyáry továbbra sem akart tárcát vállalni, pedig erre Szemere levélben kérte: „Értekezz Kossuthal. - Tagadd meg méltó ellen-szenvedet.”

Az értekezés eredményeként kompromisszum született. Kossuth nem alakított kormányt, hanem az OHB-n belül osztotta el a tárcákat, de a tárcákat ve-

zető személyeket - Mészáros kivételével - nem nevezték miniszternek. Ő vitte tovább az elnöklelet, a pénzügyet és „a hadviselés politikai irányzatát”. Nyáry kapta a belügyet (polgári közigazgatást) és a hadseregellátást. Szemere az igazságügyi, Pulszky a kereskedelmi tárcát vezette, Madarász a rendőri és postai ügyeket. Mészáros - periodikus lemondásai ellenére - megmaradt hadügyminiszternek. A közlekedésügyet Kossuth Beöthynek ajánlotta fel, aki azonban még két hét múlva sem válaszolt, s nem töltötte be a vallás- és közoktatásügyi, illetve a külügyi tárcát sem. A tényleges minisztériummá alakulás elmaradásának oka valószínűleg az volt, hogy Nyáry nem akart miniszter lenni, Kossuth pedig olyan kormányt akart, amelyben minden tárcát saját elképzelései szerint tölthetne be.

Az OHB új rendszer szerinti munkája azonban csak a hónap végéig tartott. Szemere december 13-ától Felső-Magyarország, Beöthy pedig 19-étől Erdély teljhatalmú országos biztosa volt, Pulszky bejelentés nélkül elhagyta az országot. A minisztériumokat a Debrecenbe költözéstől kezdve lényegében ismét az államtitkárok vezették. Állandónak csak Kossuth és Madarász pozíciója bizonyult. E kormányzati rendszerben - részben a többiek passzivitása miatt - Kossuth egyszemélyi, korlátozottan ellenőrzött vezetést gyakorolt.

A magyar önvédelmi harc jogi alapja szempontjából fontos változást jelentett 1848. december 2-án V. Ferdinánd király és császár lemondatása. Hiszen ő szentesítette az áprilisi törvényeket, s így személye akadályozta a Magyarország elleni nyílt fellépést. December 2-án a V. Ferdinánd helyét 1. Ferenc József foglalta el a trónon. Az országgyűlés - Kossuth javaslatára - tökéletes közjogi érveléssel elutasította a trónváltás elismerését, mondván, hogy a magyar királyi trónt csak az az uralkodó foglalhatja el, akit a magyar országgyűlés megválaszt, s aki megesküszik a magyar törvényekre.

December első felében megindult a cs. kir. csapatok támadása. A Felvidékre betört Schlik altábornagy több vereséget is mért a sebtében összeszedett magyar csapatokra, s a Tisza vonaláig tört előre. A hónap közepén Windisch-Gratz vezette cs. kir. főserg szinte elsöpörte maga elől Görgei Artúr feldunai hadseregét. December 30-án Perczel Mór vezérör-

nagy hadteste Mórnál Kossuth kérésére csatát vállalt, s súlyos vereséget szenvedett.

Ezután az országgyűlés és az OHB Kossuth javaslatára elhatározta, hogy átteszi székhelyét Debrecenbe. Az erről döntő december 31 -ei ülésen került sor Kossuth, és a lemondott miniszterelnök, Batthyány Lajos „párviadalára”. Batthyány 1848 decemberében tért vissza Budapestre, azzal a szándékkal, hogy megpróbálja ellensúlyozni Kossuthot. Parlamenti szereplése azonban mindössze a december 30–31 -ei két ülésre korlátozódott, s az utóbbin hiába próbálta meg elérni, hogy az országgyűlés maradjon a fővárosban, és csak az OHB tegye át a székhelyét Debrecenbe. Javaslatára a képviselőház egy békekövetséget küldött Windisch-Gratzhez, de a herceg válasza, „Unbedingte Unterwerfung” (feltétlen alávetés) semmi jót nem ígért. Ahogy az sem, hogy a küldöttség egyik tagját, Batthyányi a cs. kir. csapatok fővárosi bevonulása után letartóztatták. Batthyány emiatt aztán már nem tudta követni a nemzetgyűlést Debrecenbe. (A küldöttségben szintén részt vevő Deákot ugyan nem tartóztatták le, azonban Debrecenbe utazását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy beszélje rá Kossuthékat a megadásra. Erre pedig Deák nem volt hajlandó.)

Kossuth már a főváros feladása előtt úgy vélte, hogy „amíg hadseregünk van, hazánk is van”. Budapest feladását ugyan őszintén rosszalta, de nem esett kétségbe a történetek felett. Elsődleges célnak azt tekintette, hogy minél előbb, minél nagyobb haderőt lehessen összegyűjteni a Tisza mögött, s egy győztes ellentámadással helyreállítani az országnak az előző év áprilisában megnyert önállóságát. Nem fűzött illúziókat a Windisch-Gratzhez küldött békekövetség sikeréhez sem. Amikor megérkezett a küldöttség jelentése, az országgyűlés január 12-ai zárt, majd 13-ai nyílt ülésében kifejtette, hogy úgy tűnik, a másik fél Magyarország teljes leigázásával akarja befejezni a háborút, s ezen az alapon nem sok értelme van a további alkudozásnak. Kossuth elméleti szempontból már azt is el tudta képzelni, hogy Magyarország a háború győztes befejezése esetén államjogilag is túllépi az 1848 áprilisában elért eredményeken. Az országgyűlésen szerveződő, de egyelőre még vezetés nélküli ellenzéke, az úgynevezett békepárt fel is figyelte a kijelentésre. Tény azon-

ban, hogy 1849. február 12-én Kossuth egy újabb országgyűlési vitában kifejtette, a kormányzat álláspontja az, hogy semmilyen utat sem szabad elválni a háború békés befejezése előtt.

A cs. kir. csapatok támadása, majd a főváros bevétel után az OHB működésében is jelentős változások következtek be. Szemere december közepétől Felső-Magyarország teljes hatalmú országos biztosként működött. A főváros feladása után Sembery Imre nem jelent meg Debrecenben. Visszamaradt Kecskeháza, majd visszatért Pestre a testület munkájában 1848 októberében tevékeny szerepet játszó ifjabb Pázmándy Dénes képviselőházi elnök. A főrendiházi tagok közül nem jelent meg id. Pázmándy Dénes sem. A november folyamán nem országgyűlési határozat, hanem a testület döntése alapján a bizottmányba bevett Pulszky Ferenc tisztázatlan körülmények között külföldre távozott. Debrecenben beadta lemondását a testületi tagságról Pálffy János. Az OHB munkájából Kossuth 1849. február-március-áprilisi tábori útjai során főleg Nyáry Pál és Jósika Miklós vették ki részüket. Madarász László az általa szinte szabályos minisztériummá fejlesztett Országos Rendőri Hivatalt vezette. Rajtuk kívül gróf Esterházy Mihály fejtett ki jelentős tevékenységet a hadseregfelszerelés ügyeiben. Kossuth tehát minden korábnál nagyobb szerepet játszott a testület működésében.

Éppen ezért az országgyűlésen viszonylag ritkán jelent meg. Az országgyűlésen a baloldal és az úgynevezett békepárt viszonylagos egyensúlyban volt, s így az egyes javaslatok vitájában sok múlt azon, ki tudja megszerezni magának az centrum támogatását. A képviselőház radikális határozatokat hozott a harcban gyáván viselkedő tisztek, a hazaárulók és a távolmaradt képviselők ellen, de ezek tényleges alkalmazása ritkán követte a határozatok betűit. Kossuth az 1849. január 13.-április 14. közötti nyílt üléseken összesen hétszer mondott beszédet. Nem vett részt a képviselőháznak a vésztörvényzésekről és a távollévő képviselők igazolásáról szóló vitájában sem. Beszédeiben főleg a katonai helyzetről és a háború politikai következményeiről tartott tájékoztatót. Kossuth ugyan parlamentáris gondolkodású ember volt, de jól látta, hogy az ország sorsa nem a szószéken, hanem a csatatereken dől el. Parlamenti beszédeinél való-

színiúleg maga is sokkal fontosabbnak tartotta a hadsereg vezetõivel történõ kapcsolattartást.

Budapest bevétele után Windisch-Gratz azt hitte, hogy megnyerte a háborút. Folytatódott a cs. kir. csapatok sikersorozata. Ugyanakkor az 1849. január 2-án, a fõváros kiürítése elõtt tartott haditanács határozott a magyar erõk tisztántúli összpontosításáról. A haditerv értelmében fel kellett adni a Délvidéket, a felsõ-tiszai és a Perczel-hadtestnek pedig a Tisza vonalán kellett állást foglalnia. Az összpontosítás sikere érdekében Görgei feldunai hadtestének egy északnyugati irányú diverziót kellett végrehajtania az ostromlott Lipótvár felmentésére, majd a bányavárosokon át kellett visszavonulnia a Felsõ-Tiszához. A haditerv végül is sikert hozott, annál is inkább, mert Windisch-Gratz Budapest elfoglalása után hetekre

leállította hadműveleteit. Január 21-22-én Klapka György ezredes csapatai a Bodrog vonalán megállították az északról betört Schlik-hadtestet, 22-25-én Perczel Szolnoknál és Ceglédnél vert meg egy cs. kir. lovasdandárt, Görgei pedig február elején megjelent Eperjes és Kassa térségében. A Délvidékrõl felrendelt egyik hadtest parancsnoka, Damjanich János vezérõrnagy egy hadosztálynyi erõsítést küldött Aradról Bemnek. Ennek birtokában Bem Piskinél megállította Puchner csapatait. Ezután bámulatos gyorsasággal Észak-Erdélyben termett, kiszorította onnan az ismét betört ellenséget. Majd délnek fordulva egy remek hadmozdulattal Puchner háta mögött elfoglalta

Nagyszebent a cs. kir. csapatokat február eleje óta támogató orosz csapatoktól. Március végére a gyulaféhérvári erõdöt és az erdélyi Érchegységet leszámítva, csaknem egész Erdélyt megtisztította a cs. kir. és orosz erõktõl. Február közepén a Délvidékrõl felrendelt magyar csapatok is megérkeztek Cibakháza és Szolnok térségébe.

Ezzel eljött az ellentámadás ideje. Ez azonban némi haladékot szenvedett. Az összpontosítandó hadsereg fõparancsnokává Kossuth elõbb Bemet akarta megtenni. Az erdélyi események miatt Bem erre nem volt hajlandó. Görgeit Kossuth a dunántúli visszavonulás, majd a január 5-én Vácott monarchikus erõmû tisztikara megnyugtatóására kibocsátott, s némileg félreérthetõ (s félre is értett) nyilatkozata miatt nem akarta kinevezni.

Kapóra jött tehát számára a Franciaországból „importált” újabb lengyel tábornok, Henryk Dembinski Kossuth január 29. és február 12. között az õ parancsnoksága alá rendelte a fõsereget alkotó négy magyar hadtestet. Dembinski azonban csõdöt mondott. Már mûködése kezdetén a józan észnek ellentmondó intézkedéseivel elszalasztotta Schlik elszigetelten álló hadtestét, s széttagolta a rendelkezésére álló erõket. Így aztán amikor február végén Windisch-Gratz végre felébredt téli álmából, s megindult Debrecen felé, a 26-27-ei kápolnai csatában a magyar fõseregnek alig fele vett részt, s szenvedett vereséget. A visszavonulás során Dembinski ismét tanújelét adta hadvezéri alkalmatlanságának, s így az elégedetlen tisztikar Szemere Bertalan országos biztos aktív közremûködésével, letette õt a fõvezérségrõl.

Kossuth, látva a tisztikar hangulatát, március 5-én jóváhagyta a döntést. A fõvezérséget Szemere, majd Kossuth ideiglenesen Görgeire bízták, de aztán Debrecenbe visszatérve Kossuth elvette azt Görgeitõl, s március 8-án Vetter Antal altábornagra bízta. Kossuth ezt követõen heteket töltött a táborban. Ott volt akkor is, amikor az újabb magyar ellentámadási kísérlet, amelyet Nagykõros térségében maga fõvezér vezetett, a téves felderítési adatok miatt visszavonulással végzõdött.

A kápolnai csatát követõen Windisch-Gratz túlzott optimizmusról tanúskodó hadijelentést küldött az Olmützben tartózkodó császári udvarba. E hadijelen-

tés hibás következtetésekre ragadtatta az udvari köroket, amelyek elérkezettnek látták az időt az alkotmányosság és abszolutizmus között folyó küzdelem végleges rendezésére. Március 4-én az uralkodó felszolta a szintén Olmützben ülésező Birodalmi Gyűlést, s maga adott alkotmányt népeinek. Ez az alkotmány, amely megszüntette az eddigi territoriális különbségeket, mellékesen részekre osztotta Magyarországot is. Bár ez az alkotmány soha nem lépett hatályba (egyelőre a háború végéig, a háború végén pedig az utolsó ítéletig halasztották el bevezetését), a téves reakció hasonlót okozott a másik oldalon is.

Kossuth március közepén értesült az olmützi eseményekről. Mielőbb méltó választ kívánt adni a császári udvarnak erre a, Magyarország alkotmányát és jogait semmibe vevő nyilatkozatára. A válasznyilatkozat kibocsátásának azonban két alapvető feltétele volt. Egyrészt az, hogy a magyar főserég végre sikeres ellentámadást indítson a cs. kir. főerők ellen, hiszen amíg ez nem történik meg, a válasznyilatkozat semminemű külpolitikai befolyással nem bírhat Magyarország jövődjére nézve. A válasznyilatkozat kibocsátásának másik alapvető feltétele az volt, hogy az a magyar országgyűlés nevében, tehát parlamentáris úton és felhatalmazással történjen.

Kossuth tehát Debrecenbe visszatérve érintkezésbe lépett Irányi Dániellel, az országgyűlési baloldal egyik vezetőjével. Kossuth és Irányi megállapodtak abban, hogy a képviselőház következő ülésén Irányi javasolni fogja, „hogy a Honvédelmi Bizottmány elnökét hatalmazzák fel az országgyűlésnek Debrecenből máshová történő áthelyezésére”. Kossuth ugyanis abban reménykedett, hogy a meginduló ellentámadás csakhamar szabaddá teheti a fővárost is, s akkor a magyar országgyűlés válasznyilatkozatának kibocsátására már ott kerülhet sor.

Ugyanakkor Kossuth visszautasította a másik baloldali csoport, Madarász László és társai ajánlatait. Madarászek arra kérték az OHB elnökét, hogy a békepárt egyre erősödő akciói miatt fogadja el három javaslatukat. Egyrészt állíttassa haditörvényszék elé Görgeit, másrészt javasolja a képviselőház üléseinek az önvédelmi harc végéig történő felfüggesztését, végül pedig, indítványozza a végrehajtó hatalom önmagára ruházását, a kormányalakítás és a képviselőház

újibóli összehívásának jogával egyetemben. A javaslatok politikai célja egyértelmű volt: a Madarász vezetete radikálisok meg akarták akadályozni, hogy folytatódjon saját térvesztésük, s ehhez Kossuth diktatúrája tűnt az egyetlen megoldásnak.

A képviselőház március 25-ei ülésén Kossuth hosszú beszédet mondott, s ebben felhívta a képviselők figyelmét: újabb tábori útjából visszatérve ugyanazt a parlamentet szeretné Debrecenben találni, amelyet most elhagy. A képviselők egy része megszeppent, mások morgolódtak amiatt, hogy a végrehajtó hatalom képviselője milyen alapon meri bírálni a törvényhozást, amelynek „kifolyásaként” működik. Azonban amikor Irányi előállt az előzetesen megbeszélte indítvánnyal, a békepárthoz közel álló Ivánka Zsigmond képviselő Kossuth határozott állásfoglalását kérte a kérdésben. Mire Kossuth kijelentette, hogy ő elegendőnek találja a képviselőház ígérteét, hogy „nem fogja engedni leolvadni a házat”, tehát hogy a parlament együtt marad.

Kossuth azt sem tartotta fontosnak, hogy a politikáját a parlamentben képviselő Madarász László mellett kiálljon. Így a Kazinczy Gábor és Kovács Lajos vezetete békepárt jelentős politikai sikert mondhatott magáénak. Kossuth távollététe, majd visszatérése után érdektelenségét felhasználva, egy sajtóhadjárat tal kombinált parlamenti vizsgálat, az úgynevezett „gyémántper” révén sikerrel buktatták meg a baloldali radikálisok vezéralakját, a közutálatnak örvendő Madarász Lászlót. (Madarász kezelte ugyanis a Görgei által 1848. szeptember 30-án kivégeztetett Zichy Ödön lefoglalt értéktárgyait, s 1849 márciusában, amikor ezek egy részét az OHB rendeleteére beolvasztották, kitűnt, hogy bizonyos tárgyak hiányoznak a drágaságokat tartalmazó ládákból. Így többek között 19 briliáns berakású aranygomb is hiányzott. Ezek azonban a leltározás idejére előkerültek. Mivel addig Madarász kezelte a drágaságokat, magától adódott a következtetés, hogy a pecsétek feltörése után ő emelte ki, majd ő tette vissza a gyémántokat.)

Március végére megérkezett Erdély felszabadításának híre. Újabb sikert jelentett Perczel Mór délvidéki hadjárata, amelynek során a Bácska és a Bánság nagy része ismét magyar kézre jutott. A hadászati kezdeményezés immár a magyar fél kezébe került, s a Vetter felváltó Görgei élt e lehetőséggel. Április

elején a magyar főszereg Eger és Gyöngyös térségében felsorakozott a támadáshoz. A hadszíntér egészét tekintve, Windisch-Gratz erői voltak fölényben, de az Egerben kidolgozott magyar haditerv kiegyenlítette ezt a hátrányt, s a hadjárat első szakaszában megívott csatákban mindenütt sikerült magyar erőfölényt kialakítani. A támadás első szakaszában Kossuth is mindvégig a hadsereg mellett tartózkodott, s lelkes hangvétélű levelekben számolt be az egyes hadseregparancsnokoknak és az OHB-nak a Görgei vezette főszereg győztes előnyomulásáról. Az április 6-ai isaszegi győzelem után 7-én, Gödöllőn közölte Görgeivel és tábornokaival az olmtüzi nyilatkozatra adandó válasz tervét. Mivel különösebb ellenvetéssel nem találkozott, azzal a megnyugtató tudattal térhetett vissza Debrecenbe, hogy a főszereg tisztikara helyesli a tervezett lépéseket.

Kossuth Debrecenbe visszatérve, április 13-án országgyűlési zárt ülést hívott össze, s ezen indítványozta az ország függetlenségének és a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását. A vita eredményéről a kortársi beszámolók némileg eltérőek. Úgy tűnik, hogy Kossuthnak nem sikerült meggyőznie a képviselők mindegyikét e lépések célszerűségéről. Másnap, április 14-én aztán, egy inkább nép-, mint országgyűlésre emlékeztető ülésen előterjesztette a Magyarország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-Lotaringiai uralkodóház trónfosztásáról szóló határozat tervezetét. Az ülést nem a református kollégium oratóriumában, hanem a hallgatósággal zsúfolásig telt Nagytemplomban tartották, s a tömeg elvette az esetleges ellenzők bátorságát. Kossuth javaslatát tehát a képviselőház közfelkiáltással (nem szavazással) elfogadta. Az országgyűlés egyben kormányzóelnökké, tehát afféle ideiglenes államfővé választotta Kossuthot. A döntéseket formulázó Függetlenségi Nyilatkozatot, amely nagyobb részt Kossuth munkája volt, április 19-én fogadta el az országgyűlés.

Kossuth ezzel a lépéssel egyrészt az országgyűlésen belül erősödő „békepártot” akarta lehetetlenné tenni, másrészt számított a nyugati nagyhatalmak Magyarország oldalán történő beavatkozására, vagy legalábbis az ország függetlenségének elismerésére. Számításai azonban nem igazolódtak. A békepárt ugyanis nem volt olyan erős, s főleg, Kossuthtal szemben nem tudott olyan ellenjelöltet felléptetni,

hogy megfordíthatta volna az ország politikai hangulatát, s elvtelen kiegyezésbe hajszolhatta volna a nemzetet (amit egyébként nem is akart). A nyugati nagyhatalmak pedig sokkal szükségesebbnek tartották Ausztriát az európai egyensúly szempontjából annál, hogysem Magyarország kedvéért felhagytak volna eddigi politikájukkal.

Úgy tűnt, hogy a megelőlegezett lépést a katonai sikerek is igazolják. A tavaszi hadjárat második szakaszában ismét sikerült megtéveszteni az ellenséget, s újabb három ütközetben megverni az ellenséget és felmenteni az 1849 januárja óta körülzárt komáromi erődöt. A Windisch-Gratz utódjául kinevezett Welden tábornagy kénytelen volt kiüríteni a fővárost, csupán a budai várban hagyott őrséget. A hadjárat megkoronázásaként Görgei 17 napos ostrom után május 21-én bevette Budát.

Kossuthot a függetlenség kimondása utáni hetekben a tőle megszokott lendület jellemezte. Április 19-én rendeletet tett közzé a jobbágyfelszabadítás végrehajtásával kapcsolatban tisztázatlanul maradt legfontosabb kérdések szabályozásáról, amely általános alapelvvé tette, hogy vitás esetekben nem a jobbágnak, hanem a volt földesúrnak kell bizonyítania a paraszti kézen lévő, visszakövetelt földekről, hogy azt csak bérletbe adta. A honvédelem szükségleteit volt hivatva fedezni az április 22-én benyújtott, s 24-én elfogadott törvényjavaslata a hadseregnek 50 000 fővel történő szaporításáról. Az ország területi egységének helyreállítását szolgálta a csajkás kerületnek Bács megyébe történő visszakebelezéséről szóló törvényjavaslata, amelyet az országgyűlés május 8-án emelt törvényerőre.

A függetlenség kimondása után Kossuth kezdeményezte az újabb kormány megalakítását. Kossuth először egy amerikai típusú elnöki rendszer alkalmazására gondolt; egy olyan rendszerre tehát, amelyben ő maga kormányzóelnökként gyakorolná a miniszterelnöki és az államfői jogokat. A közelmúlt példájával élve: egy személyben akart Batthyány Lajos és István nádor lenni. Az általa a belügyminiszteri posztra felkért Szemere Bertalan álláspontja ettől eltért. Szemere a hatalommegosztás klasszikus álláspontját képviselte, a különválasztott államfői és miniszterelnöki tiszttel. Ragaszkodott tehát ahhoz, hogy Kossuth miniszterelnököt is nevezzen ki. Szemere pozí-

ciója meglehetősen erősnek bizonyult, annál is inkább, mert a képviselőházban is komoly támogatásban részesült. Miután azzal is megfenyegette Kossuthot, hogy adott esetben kész visszalépni a kormányból, elérte, hogy a miniszteri tanács elnöke (értelmezése szerint miniszterelnök) is legyen. A kormány többi tagjai között két kivétellel (Duschek Ferenc pénzügy- és Görgei Artúr, illetve az őt 1849. július 14-én felváltó Aulich Lajos hadügyminiszter) a reformellenzék második vonalának képviselőit találjuk. Érdeemes megjegyezni, hogy a miniszterek közül ők négyen (Szemere miniszterelnök és belügyminiszter, Csány László közlekedés- és közmunkaügyi, Vukovics Sebő igazságügyi, Batthyány Kázmér külügyminiszter) korábban országos biztосként működtek. A földművelés-, ipar és kereskede-

1849. május 2-án a képviselőház ülésében felolvasták Kossuth értesítését arról, hogy a reá ruházott hatalomnál fogva kinevezte az új kormányt. Az okmány szerint a kormányzó rendeletei csak valamelyik miniszter ellenjegyzésével érvényesek. A kormányzó hatósága a magasabb egyházi, világi és katonai kinevezéseken kívül az állam kormányzati politikájának meghatározására, s a „rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapítására szorítkozik”. Az ilyen kérdésekben a miniszterek, illetve a kormány sem határozhat a kormányzó beleegyezése nélkül. A miniszterek változtatása a kormányzó hatóságához tartozik. A hadüzenet, béke- vagy szövetségkötés csak a nemzetgyűlés beleegyezésével érvényes. Az 1848. évi III. törvénycikk által a király mellé rendelt miniszter helyébe a külügyminiszter lép. A kato-

lemügyi miniszteri tárcát ideiglenesen Batthyány Kázmér vezette. A kormányzóelnök és a miniszterelnök eltérő nézetei aztán állandó közjogi viták és súrlódások forrásává váltak. Szemere számára egy szabálytalanul kibocsátott kormányzói rendelet ugyanúgy tiltakozásra adott alkalmat, mint az, hogy Kossuth a Nemzeti Színházban a nádori páholyban foglalt helyet.

nai kinevezések ellenjegyzése viszont ennek a miniszteriumnak jogköre marad. A kegyelmezési jogot a továbbiakban a kormányzó által kinevezett négytagú kegyelmi szék fogja gyakorolni.

1849 tavaszán úgy tűnt, hogy a katonai győzelmek mellett lehetőség nyílik a nemzetiségekkel való megbékélésre is. A nemzetiségek magatartásában alapvető változást hozott az 1849. március 4-ei olmtüzi okt-

rojált alkotmány kihirdetése. Kiderült, hogy a birodalom vezetőinek eszük ágában sincs teljesíteni a nemzetiségek területi és önkormányzati igényeit, hanem a birodalmi centralizációt tekintik kívánatos megoldásnak. A megegyezést 1849 március-májusában reális eséllyé tette a szerbiai önkéntesek visszahívása, illetve a délvidéki magyar sikerek kijózanító hatása. A tárgyalások során azonban áthághatatlan akadályt jelentett a szerbek részéről az autonóm Vajdaság iránt támasztott igény. Jellasics délvidéki megjelenésével aztán ismét a fegyveres megoldás hívei jutottak szerephez. 1849 júniusában Djordje Stratimirovic, a szerb fölkelők egyik vezetője felajánlotta, hogy ha tábornoki rangot kap, hajlandó csapatai élén átállni a magyar oldalra. Szemere miniszterelnök ki is dolgozta az átállás feltételeit, ám a magyar válasznak nem volt folytatása.

1849 tavaszán jó esély mutatkozott a magyar-román megbékélésre is. A nemzetgyűlés román nemzetiségű képviselői magyar sikerekből azt a következtetést vonták le, hogy a románoknak meg kell egyezniük a magyarokkal, mert különben mozgalmuk teljes vereséget szenvedhet. Egyikük, Ioan Drágos érintkezésbe lépett Avram Iancuval, a felkelők vezetőjével. A tárgyalások jól haladtak, azonban egy magyar szabadcsapatvezér meggondolatlanul támadást indított a tárgyalások helyszínéül szolgáló Abrudbánya ellen. A kiújuló harcokban százak veszítették életüket. A felkelés elnyomására indított hadjárat sikertelenül végződött. A felkelők az orosz intervenció előestéjén az erdélyi magyar haderő jelentős részét kötötték le.

Magyarország tehát nem tudott belső szövetségest találni a háború újabb szakasza előtt. A virtuális külső szövetségének tekinthető piemonti-szárd királyság hadserege - felmondva az Ausztriával előző év augusztusában kötött fegyverszünetet - újabb támadásba kezdett, s március 23-án Novaránál ismét súlyos vereséget szenvedett Radetzky cs. kir. hadseregétől. A külföldi magyar ágensek legfeljebb informális kapcsolatot tudtak teremteni a hivatalos politika képviselőivel, s hiába sikerült megnyerniük a sajtó egy részének és a hatalmon kívül lévő csoportoknak a támogatását, nem tudták megfordítani az egyes államok Ausztria-barát politikáját. Ausztria viszont - az 1833. évi münchengratzi szerződés értelmében - számíthatott a cári Oroszország hadseregének segít-

ségére, s e beavatkozáshoz elnyerte a nyugati nagyhatalmak támogatását is. Az orosz intervenciót előkészítő tárgyalások már március végén megkezdődtek, s az előzetes megállapodást már akkor megkötötték, amikor a magyar függetlenség kimondásának híre még meg sem érkezett Bécsbe. I. Miklós cár úgy vélte, olyan erős hadsereggel kell fellépnie, amely önmagában is képes eltiporni a forradalmat. Ezért 200 000 katona küldését határozta el, további 80 000 főt pedig készületségbe helyezett. A 170 000 főnyi honvédseregnek így - a 170 000 fős cs. kir. hadsereggel együtt - 370 000 főt számláló haderővel kellett megmérkőznie.

Az orosz intervenció hírére Kossuth és a Szemere-kormány diplomáciai tiltakozásba kezdett, nem sok sikerrel, s itthon is inkább látványos, mint hasznos propagandával próbálta meg felkészíteni az országot a nem várt csapásra. A haditervek kidolgozását is belső hatalmi játszmák befolyásolták. Némileg megbosszulta magát az, hogy Kossuth olyannyira baráti viszonyt épített ki tábornokainak többségével. Így az önálló hadseregpáncsnokok, Bem, Dembinski, Perczel inkább baráti kérésként, mint utasításként fogták fel a kormánytól érkező haditerveket. Kossuth maga is bonyolult játszmába kezdett. Mivel aggályosnak látta azt, hogy Görgei egy személyben hadügyminiszter és fővezér, állandóan - és jogosan - célozgatott neki e kettős állás nehézségeire. Ugyanakkor június végén Nagyváradon Bemmel tárgyalt arról, hogy az vegye át a fővezéri tiszteletet, ám az ajánlatot nem csupán eltitkolta, hanem határozottan tagadta is Görgei előtt. A fővezér és a kormányzóelnök viszonya amúgy is feszült volt. Görgei nem bocsátotta meg Kossuthnak, hogy az a hadsereg akaratára hivatkozva vitte keresztül április 14-én a függetlenség kimondását, s - tévesen - úgy vélte, hogy ez az aktus vezetett az orosz intervencióhoz.

Görgei jól látta, csak akkor remélhet sikert, ha még a lassan mozgó orosz főerők beérkezete előtt képes vereséget mérni a cs. kir. főseregre. A Délvidékről remélt erősítések azonban Perczel Mór június 7-ei kátyi veresége miatt nem érkeztek meg. Így a Vág-menti magyar ellentámadási kísérlet kudarccal végződött. Görgei javaslatára a magyar kormány június 26-án elfogadta a magyar főerők komáromi összpontosításának gondolatát. Június 28-án azonban

Görgei egyik hadteste vereséget szenvedett Győrnél, mire a minisztertanács június 29-én elvetette a komáromi összpontosítást, s a Tisza-Maros szögi koncentráció mellett döntött, s Görgeit a seregével való azonnali levonulásra utasította. Az eljárás alkotmányosan is aggályos volt, hiszen a döntés a hadügyminiszter és fővezér távollétében született. Görgei, még mielőtt e tervet közölték volna vele, levélben tudatta Kossuthal, hogy továbbra is a komáromi összpontosítás szellemében kíván működni, tehát a győri vereség miatt nem változtatta meg elhatározását. Amikor azonban megérkezett az új haditervet hozó küldöttség, szóban megígérte, hogy engedelmeskedni fog a távollétében hozott határozatnak. A küldöttség érkezése előtt írott levél azonban a küldöttség visszaérése után került Kossuth kezébe, aki azt a küldöttségnek adott szóbeli ígéret visszavonásának tekintette, s leváltotta Görgeit a fővezérségről. (Görgei június 30-án, a küldöttség elutazása után írott, a levonulást megígérő levélét pedig valószínűleg csak azután kapta meg, hogy meghozta a leváltásról szóló döntést. Miután Görgei ebben sem ígérte meg az azonnali levonulást, Kossuth valószínűleg ennek alapján sem látta indokoltnak a döntés visszavonását.) Az engedetlenségen felháborodva leváltotta Görgeit a fővezérségről, s kinevezte helyette Mészáros Lázár altábornagyot.

A döntésen nem volt áldás, már csak azért sem, mert Kossuth néhány napon belül, július 7-én egy újabb koncentráció tervével örvendeztette meg a kormányt és a frissen kinevezett fővezért. Kossuth úgy vélte, hogy a legjobb megoldás saját fővezérsége lenne. Mivel azonban a kormány ezt a tervét nem támogatta, Perczel újabb hadseregearancsnoki kinevezésével vélte kielégíteni saját fővezéri aspirációit. Miután Perczel is elkezdett függetlenül működni, Kossuth július 9-én ismét Bemnek ajánlotta fel a fővezérséget.

Görgei főserege július 2-án Komáromnál megverte Haynau tábornagyt, de aztán kénytelen volt megindulni Szeged felé. Vácánál a Paszkevicz tábornagy vezette orosz főszereg állta útját, de Görgei kitért előle, s egy északi kerülővel elérte a Tiszát. A külső hadműveleti vonalon mozogva is előbb ért minden egyes pontra, mint az oroszok, s a magyar hadsereg egyhatodával lekötötte az intervenciók erőit

egyharmadát, saját erőinek négyszeresét. A többi frontokon változó sikerű harcok folytak. A Délvidéken június végén sikerült megszilárdítani a katonai helyzetet, s július második felében a Vetter Antal vezette magyar csapatok a Duna jobb partjára szorították vissza Jellasicsot. Erdélyben Bem augusztus elejéig megakadályozta az orosz-osztrák erők kijutását az Alföldre. Legtöbb ütközetét elveszítette, de mindig megtalálta a módot arra, hogy rákényszerítse akarátát ellenfeleire.

Július elején tehát a főváros ismét veszélybe került. Így az 1849. május végén elnapolt országgyűlés csupán két zárt, s egyetlen nyilvános ülést tartott Pesten, s a képviselők ismét csomagolhattak. A minisztériumok pesti működése is alig három hétig tartott. Július 11-én osztrák és orosz csapatok szállták meg a fővárost.

A hadieseményekkel párhuzamosan, bár későn s inkább elvi jelleggel, sikerült végre megoldást találni a nemzetiségi konfliktusokra is. E megoldást külső erők hozták el. Az 1848. évi leverett havasalföldi forradalom vezető politikusai egyaránt veszélyesnek tartották a román egységmozgalomra nézve az orosz és az osztrák nagyhatalmat, s ezért közvetítésre ajánlottak a magyar és a román fél között. A magyar kormánnyal közösen kidolgozott megbékélési tervük képezte részben az alapját a magyar nemzetgyűlés 1849. július 28-án elfogadott határozatának. Ez ugyan továbbra sem adott területi autonómiát az egyes nemzetiségeknek, de elismerte jogukat a szabad nemzeti fejlődésre, s ennek érdekében a községi, egyházi és törvényhatósági életben kiterjedt nyelvhasználati jogokat biztosított számukra. A határozatot a képviselőház Kossuth távollétében fogadta el, de az azt előterjesztő Szemere természetesen bírta Kossuth beleegyezését. A határozatot aztán kettőjük aláírásával tették közzé.

Július elejétől egyre több feszültség mutatkozott Kossuth és a Szemere-kormány viszonyában is. Szemere július 21-én Kossuthhoz intézett emlékiratában a kormányzati rendszer visszásságai miatt, felajánlotta a kormány lemondását. Szemere szerint a rendszer legfőbb ellentmondása a kettős felelősség. Vagyis az, hogy az érdemi döntéseket a kormányzó csak a miniszterek ellenjegyzésével hozhatja meg, s hogy a miniszterek intézkedései érdemi ügyekben szintén

csak a kormányzó aláírásával érvényesek. „Ha Ön enged nekünk szabad tért, paralizálva van; ha mi engedünk, szükségképp el kell veszteni törekvő erélyünket...” Bonyolítja a helyzetet, hogy Kossuth lényegében nem felelős döntéseiért, holott csak ő bír az ügyek egésze feletti áttekintéssel. Így a felelősség tetteleg a kormányé, de a tényleges kormányzás nem. Ezért ennél a helyzetenél még a diktatúra is jobb lenne. „Vezérekkel, kik közül fele nem engedelmeskedik, s a maga körében csaknem korlátlan intézkedik, nem lehet a hazát megmenteni. Az ilyen apró diktátorok fölibe valódi diktátor kell.”

Ez a diktátor vagy Kossuth lehet, vagy Görgei. „Önben sokkal több tulajdon van meg, mint Görgeiben, de ez bír néhány olyant, mi Önben hiányzik, pedig lényeges: szigor, következetesség, állhatatosság az egyszer választott ösvényen.” Szemere szerint Kossuth nem félne gyakorolni e hatalmat, de nem szeretné, ha diktátornak neveznék. „De éppen nevére is szükség van, már nevében is hatalom van. Bűn volna az ország megmentésén túl, hiba volna addig nem gyakorolni.” Ha Kossuth ezt nem helyeselné, Szemere kéri, hogy töltsse be az ő helyét, mert ő lelépésével is elő akarja segíteni a haza megmentését.

Szemere az emlékiratot közölte minisztertanácsával, s csak a július 24-ei minisztertanács előtt adta át Kossuthnak. Kossuth július 25-én kelt válaszában kérte Szemerét, ne ragaszkodjon az elméletekhez: ő kész vállalni tetteiért a felelősséget, ahogy a kormánytagjai is a sajátjaikért. Cáfolta, hogy rendeleteik kereszteznék egymást. Diktatúrát nem hajlandó vállalni. „Én sem hagyom ám magamat mindenre kényszerítetténi” - évődött. „Ha mást tudtok tenni, megköszönöm.”

Szemere még aznap reagált Kossuth levelére. Mivel Kossuth időközben Görgeihez indult, hogy találkozzon vele, Szemere mindkettőjüknek írt. „Vegyétek a hatalmat ketten kezetekbe; ha úgy tetszik, ő diktátor a katonai, te a polgári életben” - írta Kossuthnak. A kormány lemondását viszont szükségesnek vélte: „Azt mondanám, menjünk mi az ösvényen, ha jobbnak nem látnám a hazára nézve azt mondani, menj te nélkülünk. De Görgeivel, ne ellene.” A Görgeinek szóló levél már nem volt ilyen egyértelmű. Közölte a tábornokkal, hogy beadta lemondását,

majd neki is előadta a diktatúra szükségességére vonatkozó nézetét. De aztán így folytatta: „Lehet-e megosztani a hatalmat úgy, hogy te a katonaiakban, a hadseregben, ő a polgáriakban intézkedjék, nem tudom elhatározni.” Ami az adott pillanatban azt is jelenthette: Ha Görgei veszélyesnek vagy fölöslegesnek tartja Kossuthot, használja fel az alkalmat, s tartóztassa le a táborban.

Kossuth a levelet megkapta, de nem válaszolt rá, vagy ha igen, azt szóban tette. Görgei egyáltalán nem reagált. A kettőjük közötti találkozó is elmaradt az orosz főerőknek a Tiszán való átkelése miatt. Így aztán Kossuth és Görgei nem vitathatták meg a Szemere által javasolt diktatúra megvalósításának módját és esélyeit. Szeged rövidesen bekövetkező feladása pedig eleve tárgytalanná tette a kormányzati rendszer jellegéről és szabályairól folytatott elvi jellegű vitákat.

Július végén ugyanis megvalósult a Tisza-Maros-szögi koncentráció. Miután Mészáros Lázár altábornagy lemondott a fővezérségről, Kossuth és a minisztertanács július 30-án úgy döntött, hogy a Szeged környékén lévő csapatok főparancsnokságát az egyszer már csődöt mondott Henryk Dembinski altábornagyra bízta. Noha Dembinski volt a szegedi koncentrációs terv atyja, most mégis tarthatatlannak minősítette az ottani sáncokat. Nem ütközött meg Haynau létszámban kisebb erőivel, hanem feladta Szegedet, s visszavonult az osztrák kézen lévő Temesvár irányába. A kormány hiába rendelte Aradra, Dembinski fontosabbnak tekintette a török határ felé vezető út biztosítását. Kossuth közben fővezérré nevezte ki Bemét, aki augusztus 9-én megjelent Temesvárnál. Felvette a harcot Haynau ellen, de a csata közben fellépő lőszerhiány miatt kénytelen volt visszavonulni. A visszavonulás közben pánik tört ki, s Lugoson az 50 000 fős seregből alig 20 000 gyűlt össze.

Az augusztus 9-10-én Aradra érkező Görgei tehát egyedül maradt. Hadjárata során érintkezésbe lépett az orosz főszereget vezényletével. Az oroszok a mielőbbi fegyverletételre szerették volna rábírní az általuk legveszélyesebbnek tartott magyar tábornokot. Görgei abban reménykedett, hogy a tárgyalások révén sikerül éket verní az orosz és osztrák szövetségek közé. Kossuth ugyan rosszallta, hogy a tábornok a kormány felhatalmazása nélkül tárgyal az ellensé-

ges hadsereg vezetőivel, de ő maga is felhasználónak tartotta ezt az alkalmat. Augusztus 10-én a magyar minisztertanács elhatározta a korona felajánlását a cári család valamelyik tagjának, s egyben kijelentette, hogy ha az orosz fél nem hajlandó erről tárgyalni, sem pedig Ferenc József felé közvetíteni, a magyar hadsereg a döntő csata után hajlandó letenni fegyverét az oroszok előtt. A minisztertanácsot követően az est folyamán került sor Kossuth és Görgei utolsó személyes találkozására. A beszélgetés a további küzdelem esélyeiről folyt, de mindketten tudták, hogy az előző napi temesvári csata már döntött arról, folytatható-e még a küzdelem.

A temesvári vereség hírének megérkezése után az esélyek az említett minisztertanácsi határozat utolsó pontjában foglaltakra korlátozódtak. A kormány előbb fővezérré nevezte ki Görgeit, majd miután ez a kormány lemondását követelte, Kossuth és a miniszterek nagy része ennek is eleget tett. Ugyanakkor forma szerint nem mondták ki a kormány feloszlását, s a le nem mondott miniszterek között volt Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter, Batthyány Kázmér külügyminiszter, valamint az ekkor Lugoson tartózkodó Duschek Ferenc pénzügyminiszter.

Kossuth a temesvári vereség után tökéletesen veszve látta az ügyet, s miután megírta Görgei diktatori kinevezését és a kormány búcsúkiáltványát, lebortváltta szakállát, átfésülte hajját, és segédtsíjze, As-

bóth Sándor alezredes kíséretében elhagyta Aradot. Augusztus 11-én még találkozott az orosz táborból visszatérő Poeltenberg Ernő vezérőrnaggyal és Beniczky Lajos alezredessel. Tőlük tudta meg, hogy amikor Görgei arra számított, hogy a hadsereg vezérének még bármit elérhet az oroszoknál, tévedett. Hiszen Theodor Rüdiger orosz lovassági tábornok válaszában lényege az volt, hogy az oroszok nem tárgyalni, hanem harcolni jöttek Magyarországra, s legfeljebb a feltétel nélküli magyar fegyverletétel időpontjáról hajlandók konzultálni. Ugyanakkor az oroszok azt is érzékeltették, hogy a magyar megadás esetén legalább a kapitulánsok életét meg tudják őrni. (A Görgei által összehívott haditanács ezek után döntött az oroszok előtti fegyverletételről, amelyre augusztus 13-án Szőlősnél került sor.)

Poeltenbergék társaságában ott volt két le nem mondott miniszter, Szemere és Batthyány Kázmér is. Kossuth velük együtt folytatta útját Radnán át Lugosra. Radnán találkozott Duschek Ferenc pénzügyminiszterrel, aki megkérdezte tőle, mitévő legyen az államkincstárral. Kossuth Görgeihez utasította. Ekkor már értesült arról, hogy a déli hadsereg roncsai Lugoson gyülekeznek. Szemere és Batthyány a küzdelem folytatását tervezték a lugosi sereggel, s Kossuth - akivel éreztek, hogy lemondása ellenére továbbra is minisztereknek tekintik magukat - csatlakozott hozzájuk.

Kossuth kedélyállapota állandóan hullámzott ezekben a végzetes napokban, optimizmus és pesszimizmus váltották egymást megnyilatkozásaiban. Lugoson némileg rendezettebb sereggel találkozott. Bem és vezérkari főnöke, az angol származású Richard Guyon, a temesvári vereség után mindent megtettek annak érdekében, hogy a szétvert fősergeből minél nagyobb erőket gyűjtsenek össze. Az egyes hadtestek állapota azonban igencsak eltérő volt. Vécsey Károly V. hadtestét Kossuth „jó rendben” találta, de a többi tábornok, Dessewffy Arisztid, Kmety György kijelentették, hogy csapataik az első ágyúlövésre szét fognak szaladni. Kossuth tehát veszve látott mindent. Augusztus 12-én Lugosról levelet írt Görgeinek. Ebben kifejtette lemondásának indokait, majd kijelentette, hogy árulásnak tartaná, „ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértetnék a nemzet megmentésére. Árulásnak tartanám, ha Ön nem a nemzet, hanem

csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba." A levél azonban nem a hatalom visszavételét, hanem a felelősség áthárítását hivatott szolgálni. Erre utalt utolsó mondata is: „Ezen nyilatkozattal tartoztam magamnak s a hazának, kívánom azt a hivatalos Közlönybe beiktatni."

Lugoson csatlakozott Kossuthhoz Wladyslaw Zamoyiski ezredes a lengyel és az olasz légióval, s Kossuth ezek fedezete alatt folytatta útját Orsova felé. Útközben arról értesült, hogy az orsovai helyőrség, amely a menekülés útját volt hivatva biztosítani, Bem rendeletére elhagyta helyét, s északnak indult. Kossuth azonban visszarendelte e csapatokat. Teregován kapta Bem levelét, amelyben az arra igyekezett rávenni Kossuthot, hogy vegye át újra a hatalmat. Kossuth azonban úgy vélte, hogy a további küzdelemben számára nincs már szerep. Ezért Bem levelére válaszolva, teljesíthetetlen feltételekhez kötötte a hatalom átvételét. Ahhoz, hogy egyrészt Görgei hadserege szólítsa fel őt erre, másrészt Bem vigyen keresztül néhány sikeres hadműveletet, s végül, hogy a bankjegysajtó ismét dolgozni kezdjen. A válaszban hangsúlyozta: „Jelenleg én egyszerű polgár vagyok, több semmi." A levél megírása után pedig folytatta útját az orsovai Duna-átkelő felé. A túlsáron lévő Szerbiában azonban mindenre számíthatott Kossuth, csak barátságos fogadtatásra nem. Nem véletlen tehát, hogy nem a Dunán kelt át, hanem a világosi fegyverletétel hírének megérkezése után, augusztus 17-én kíséretével a havasalföldi határt jelző kis patakon átívelő hídon áthajtatva lépett török felségterületre. Innen kísérték másnap a határállomásra, Turnu Severinbe, majd onnan folytatták útjukat Vidinbe.

Valamivel több, mint tíz hónappal az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökévé történt megválasztása után Kossuth elveszítette a legfőbb hatalmat, Kossuth hatalmi pozíciójának vége egyben a független Magyarország végét is jelentette. Kossuth azonban nem sokkal azután, hogy Görgei augusztus 13-ai fegyverletételéről értesült, úgy döntött, visszaveszi hatalmát. Azzal érvelt, hogy ő Görgeinek a haza megmentése, nem pedig a fegyverletétel végrehajtása érdekében adta át a legfőbb hatalmat, s miután Görgei a fegyverletétellel „hazájának gyáván hóhérjává lőn", a legfőbb hatalom is visszazáll rá, Kossuthra.

Ez a jogi bűvészkedés azonban nem a vezető emigráns politikusoknál megszokott nagyzási hóbortból fakadt. Kossuth ugyanis 1848-49-es tapasztalatai alapján joggal feltételezte, hogy ha valaha még eljön a független Magyarország helyreállításának pillanata, rajta kívül nemigen akadna olyan magyar politikus, aki az ország egészének vagy nagy részének bizalmát hozzá hasonlóan bírná. Ezt a bizalmat azonban csak akkor tudja felhasználni, ha nem csupán egy a sok emigráns között, hanem az emigráció elismert vezetője is.

Az elkövetkező egy évtized során Kossuth újra és újra megpróbálta vezetését kiterjeszteni az emigráció egészére, azonban e törekvései sorra kudarcot vallottak. Kossuth úgy vélte, a szabadságharc azért szenvedett vereséget, mert nem volt elegendő hatalom a kezében ahhoz, hogy a katonákra is rákényszerítse akaratát. A Kossuth törekvésével szembeálló emigránsok viszont úgy vélték, Kossuth még azt a hatalmat sem tudta jól felhasználni, amivel rendelkezett.

Kossuth számára a krími háború időszaka hozta meg annak felismerését, hogy Magyarország függetlenségét nagyhatalmi segítség nélkül nemigen lehet helyreállítani. Úgy vélte, ehhez egységet kell teremtenie, ám csak 1859-ben jutott el arra a felismerésre, miszerint az egységet nem csak diktatórikus úton lehet megteremteni. A Kossuth, Teleki László és Klapka György alkotta Magyar Nemzeti Igazgatóság 1859. évi létrehozása ezt a felismerést tükrözte. Más kérdés, hogy az emigráció egységes szervezetének létrehozása csak szükséges, de nem elégséges feltétele volt a magyar függetlenségi harc újraindításának. Ehhez egy európai nagyhatalom támogatása is kellett volna. Ezt azonban, ahogy 1849-ben, úgy később sem sikerült megszerezni. Kossuth emiatt hajlamos volt 1849-1867 közötti tevékenységét teljes kudarcnak tekinteni. Holott ha nem is szándéka szerint, de tevékenységének végeredményeként az általa vezetett emigráció működése hozzásegítette Magyarországot szuverenitása egy részének 1867. évi helyreállításához.

Kossuth 1848 októbere és 1849 augusztusa között az ország első számú vezetője volt. Noha többen is ajánlották neki, hogy legyen diktátor, Kossuth erre nem volt hajlandó. Ám erre nem is igen volt szükség,

hiszen a parlamenten belül ebben az időszakban egyetlen vetélytársa sem volt: Széchenyi idegei felmondták a szolgálatot, Batthyány előbb visszavonult, majd 1849 januárjában fogságba került, Deák a háttérbe húzódott. Kossuth az OHB elnökéként a testületet felhasználva, de magát attól nem különösebben zavartatva, lényegében egyszemélyi hatalmat gyakorolt. Ellenében nemigen történhetett semmi, s miután 1849 januárjában a testület létszáma alaposan megfogyott, Szemere Bertalan pedig távol volt, a

kívül sokat nyomott volna a vitában. Kormányzóelökként - a Szemere-kormány megalakulásáig - lényegében korlátlan hatalmat gyakorolt, a kormány megalakulása után azonban fontosabb intézkedései elvileg csak miniszteri ellenjegyzéssel voltak érvényesek. Szemere kormánya sokkal súlytalanabb volt Kossuth mellett, mint Batthyányé István nádor mellett: Kossuth ugyanis tudatosan törekedett kormányzóelnöki jogkörének tágítására. Magával a kormánnyal, s ezen belül főleg Szemerével is emiatt ke-

Kossuthot támogató Madarász Lászlón s az őt csendben opponáló Nyáry Pálon kívül egyetlen fajsúlyos egyéniség sem maradt az OHB-ban.

1848 őszén és telén Kossuth még úgy-ahogy törekedett a testületi kormányzásra, 1849 januárjától kezdve mindinkább visszavonult a kevésbé fontos ügyektől, s a parlamentben is csak fontos ügyekben szólalt meg, a napi politikai vitákból igyekezett kimaradni. Kormányzóelnökké választása után parlamenti szereplésének lehetőségei erőteljesen beszűkültek, noha Kossuth két ízben is élt törvénykezdeményezési jogával, s 1849 júliusában megjelent az egyetlen pesti ülésen. Ugyanakkor nem vett részt pl. a nemzetiségi törvény vitájában, holott személyes tekintélye kétség-

rült 1849. július elejétől újabb és újabb konfliktusokba, azonban ezek alapvetően nem veszélyeztették az új rendszer működőképességét. Kossuth, aki a reformkorban oly érzékenyen reagált a magyar alkotmányosságot sértő kormányzati megnyilvánulásokra, maga sem volt mentes az elhivatott politikusok örök hibájától: úgy vélte, minden akkor van biztosan elintézve, ha ő maga törődik vele, s ennek záloga az, hogy mindenbe joga legyen beleszólni, azaz, minél nagyobb hatalmat összpontosítson a kezében. Ugyanakkor az is tény, hogy Kossuth azon kevés politikusközé tartozik, aki nemcsak megszerezni tudta a hatalmat, de élni is tudott vele, anélkül, hogy visszaélt volna vele.